Iberski prašič na kmetiji Valdesquere, Španija

Slika 1: Vhod v območje reje Linea Valdesqure z opremljeno dezbariero

Prvi dan smo si ogledali kmetijo Valdesquere, ki je pod okriljem Kmetijsko raziskovalnega inštituta Finca La Orden - Valdesequera, znotraj Centra za znanstvene in tehnološke raziskave Extremandura (CICYTEX). Na tej kmetiji so zaposleni oskrbovalci živali, veterinar in vodja. CICYTEX sestavljajo tudi Inštitut za agroživilsko tehnologijo Extremadura (INTAEX), Inštitut za pluto, les in oglje (ICMC) ter Center za ekološko in gorsko kmetijstvo (CMEA).

Slika 2: Pašniki v pokrajini Extremadura

Pokrajina, v kateri se nahaja reja, se imenuje Extremadura. V večjem delu te pokrajine prevladuje sredozemsko podnebje z značilnimi zelo vročimi in suhimi poletji, z dolgimi sušami ter milimi zimami. Deheze so rezultat pogozdovanja oziroma delnega odstranjevanja dreves za nadaljnjo obdelavo površin. V dehezah oz. extremadurskih gozdovih z drevesi nižjih rasti se raztezajo pašniki, na katerih se pasejo iberski prašiči. Izdelkih iz prašičev, rejenih v teh gozdovih, nosijo zaščiteno označbo porekla *Dehesa de Extremadura.*

Na svojih površinah, na dehezi, redijo avtohtone pasme živali - retinto govedo, merino ovce (700), berata koze (100), iberske prašiče, med katerimi imajo 102 plemenskih svinj. Osredotočajo se na produkcijo hrane in hkrati na zdravje vseh svojih čred. Dolžina laktacije plemenskih iberskih svinj je okoli 35 dni. Imajo pripustno postajo oziroma hlev za merjasce za odvzem semena za lastno uporabo, a se osemenjevanja poslužujejo redkeje. Prakticirajo predvsem naravni pripust s predhodno načrtovano kombinacijo merjasca in svinje.

O iberskemu prašiču

Iberski prašič je avtohtona pasma v Španiji, pasma je povezana s portugalsko pasmo alentejano (ki naj bi bila linija iberskega prašiča). Iberski prašiči imajo dolga ušesa, dolgi rilec in dolge, tanke ter odporne noge. Imajo črni trup s prav tako črnimi parklji (razen linija torbiskal). Za iberske prašiče se trdi, da so napol divji prašiči oz. so tesno povezani z divjimi prašiči, najdemo pa jih večinoma na zahodu Španije. V prireji in nato predelavi pršutov so prav tako dovoljeni križanci, tako je lahko eden od štirih starih staršev iberskega prašiča je lahko prašič pasme durok in bo pršut prodan pot oznako znotraj blagovne znamke pršutov iberskega prašiča.

Slika 3: Iberski prašiči v času krmljenja

Križanje s pasmo durok zagotavlja zgodnjo spolno zrelost ter boljšo plodnost in reprodukcijsko zmogljivost. Vendar imajo čistopasemski iberski prašiči nekatere boljše karakteristike, kot so porazdelitev lipidov v tkivih (intramuskularna maščoba), ki so zaslužni za značilno teksturo, aromo in sočnost njihovih izdelkov. Ekstenzivna prireja omogoča, da prašiči dosežejo višjo starost ob zakolu, ki v kombinaciji s pašo prispeva k boljši kakovosti mesa. Tradicionalni proizvodni sistem je močno povezan z dehezami.

Ena od značilnosti reje iberskih prašičev je njena velika raznolikost tako z genetskega vidika kot tudi načina hranjenje in reje. Ker imajo iberski prašiči mutacijo na genu leptin, so nagnjeni k nenehnemu prehranju in neomejenemu apetitu, zato se mora krmiti restriktivno, saj bi se ob preveliki količini krme pretirano zamastili, kar tudi ni zaželeno. A poleg vsega, intramuskularna maščoba mora biti kvalitetna, da lahko doseže tržno vrednost. Tako na tej kmetiji dajejo velik pomen samemu pitanju.

Prve prašiče so na Iberski polotok naselili Feničani iz vzhodne sredozemske obale, kjer so se križali z divjimi prašiči. S tem križanjem so nastali predniki današnjih iberskih prašičev. Proizvodnja iberskih prašičev je globoko zakoreninjena v sredozemskem ekosistemu, saj prašiči odločilno prispevajo k ohranjanju ekosistema. Število iberskih prašičev se je od leta 1960 drastično zmanjšalo zaradi več dejavnikov, kot sta izbruh afriške prašičje kuge in znižana vrednost živalskih maščob. V zadnjih nekaj letih pa se je proizvodnja iberskih prašičev povečala, da bi zadovoljili ponovno povpraševanje po vrhunskem mesu in suhomesnatih izdelkih.

Z razvojem zanesljivega sistema registracije populacije iberskih prašičev in vodenjem rodovniške knjige se v zadnjih letih podrobneje spremlja število vseh prašičev (slika 4, Nieto in sod. (2019)). Registriranih naj bi bilo okoli 4370 kmetij iberskih prašičev s 375.500 plemenskimi svinjami in 4780 merjasci (november 2017). Skupno število zaklanih prašičev v letu 2017 jih je bilo 3.240.000, kar je 35 % več kot v letu 2014. Na kmetiji so nam omenili, da se trenutno v celotni Španiji na leto zakoljejo približno 4.000.000 iberskih prašičev. Od teh je 60 % rejenih v intenzivnih pogojih, 20 % v ekstenzivnih pogojih in 20 % v pogojih, imenovanih la Montanera.

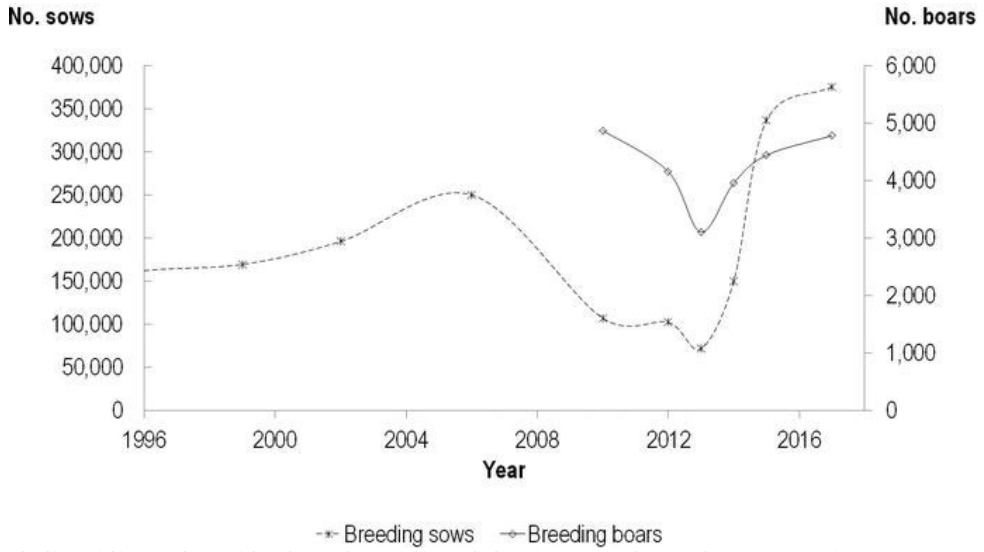

Slika 4: Popis iberskih prašičev, ki prikazuje število svinj (No. sows) in merjascev (No. boars) na leto od začetka z letnico ustanovitve rodovniške knjige(Nieto in sod., 2019)

Znotraj pasme iberski prašič so tri linije, vse tri linije pa vzrejajo na tej farmi. Poimenujejo jih po barvi kože.

- Linija »***retinto***« rdečkaste barve je najbolj razširjena.
- Druga linija »***lampiño***« je brez ščetin, temne črne barve. Ta linija je najbolj ogrožena.
- Tretja linija »***torbiscal***« je oranžne barve in ni ogrožena. 30 let nazaj je bila v veliko manjšem staležu. Zato je umetno ustvarjena s parjenjem z »*lampiño*« in linijo rdečkaste barve znotraj te pasme. Je skoraj brez ščetin. Njihova značilnosti je tudi daljši in raven hrbet, večja plodnost in bolj pusto meso, ki ima kot protiutež manj intramuskularne maščobe.
- Imajo še eno varianto »***Manchado de Jabugo***« (pikčasti iz Jabuge), ki je pikčastega vzorca, ki je nastala s križanjem linije »*lampiño*« in sodobnih pasem. Zanje so značilne sive ali črne lise po celotnem trupu in svetle ščetine.

Slika 5: Pujski dveh različnih linij

Načini reje iberskih prašičev

Pristen tradicionalni proizvodni sistem, ki se izvaja v širokih dehezah v jugozahodni Španiji in temelji na reji čistih iberskih prašičev, ki imajo ekstenzivno ali polekstenzivno pitanje do 95–105 kg telesne teže in končna pitanje ali doba la Montanera, v kateri se prašiči pasejo z želodom in pašnike do 155–165 kg telesne teže in dosežejo med 14. in 18. mesecem starosti. Pred nekaj leti so začeli večino prašičev pitati v intenzivnih pogojih z uporabo križancev iberskega prašiča z durokom. Te prašiče zakoljejo pri 10 mescih, njihova proizvodnja pa se je razširila na geografska območja, ki niso tradicionalno povezan z iberskim prašičem (Murcia, Katalonija). Med tema dvema v ekstremnih situacijah je mogoče najti več kombiniranih sistemov. Z genetske plati na pogled so lahko prašiči čistokrvni ali 50 ali 75 % iberski, vedno pridobljeni s križanjem iberske plemenske svinje z merjasci durok.

Prašiči so določeno obdobje v hlevih, ki so grajeni enostavno. Laktacija traja 40 dni, pujski imajo ob rojstvu 1 kg. Ob odstavitvi dosežejo 5-7 kg. Nato so 70 dni v vzreji, kjer dosežejo približno 20 kg. V predpitanju se restriktivno krmijo do 9-10 mesecev starosti. Končno pitanje, v katerem je krmljenje po volji, traja od 2 do 4 mesecev oz. do dosega teže 150-160 kg zato, da se naloži zadostna količina maščobe. Sistem je reguliran, v tem času jedo večinoma travo in koncentrate.

Z vidika krmljenja in upravljanja iberske prašiče redimo lahko tudi intenzivno in jih celotno prirejo hranimo s koncentrati na osnovi žit in stročnic, lahko so tudi v sistemu z izpustom, pri čemer so prašiči krmljeni koncentrati in razpoložljivimi naravni viri (predvsem travo na pašnikih).

Po drugi druga strani pa tradicionalni ekstenziven sistem prireje, imenovan la Montanera, vključuje pašo z želodom iz hrastov, ki rastejo na pašnikih. Imajo tri vrste želoda na teh pokrajinah (primer enega je na sliki 6), ki so rezultat pogozdovanja, oziroma delnega odstranjevanja dreves za nadaljnjo obdelavo površin. En prašič poje približno 7 kg želoda dnevno. Tako je preračunano, da en prašič v obdobju paše z želodom potrebuje 10 polnih hrastovih dreves s plodovi, kar nanese na približno 1 pitanca na 1 ha površine deheze. Normalno pitan prašič mora biti v načinu la Montanera vsaj 60 dni, da dobi priznan status. Z želodom krmijo samo v ekstenzivnih pogojih.

Kot primer, kot so navedli Nieto in sod. (2018) intenzivnih sistemih rej, je bilo pitanih 1.941.000, ki pa so vsi pa so križanci z durokom. Po podatkih je torej le 20 % prašičev pitanih na tradicionalen način la Montanera in da je samo 10 % vseh zaklanih prašičev čistih iberskih.

Slika 6: Želod, s katerim se prehranjujejo prašiči

Prakticirajo dva načina križanja s prašiči pasme durok, in sicer v razmerju 50:50 ali 75:25. Za pršut, ki je značilnost te pasme, sta pomembni tako genetika kot zadnja faza pitanja, zato jih označujejo z različnimi etiketami (slika 7). Glede na način pitanja je različna tudi cena posameznega pršuta.

Črna oznaka (*De Bellota 100 %*), poimenotvan tudi *Pata Negra* (prevedeno v črna šapa), ki je najvišje kakovosti. Pomeni, da je bil pitanje potekalo ekstenzivno v sistemu la Montanera, hranjenih z želodom, in je iz 100% iberskega prašiča. Ti želodi so na voljo samo v obdobju la Montanera (od oktobra do februarja). Pršuti se obesijo in sušijo vsaj 24 mesecev (najboljši kosi se zorijo 36 mesecev), preden se dajo v prodajo. To daje pršutu intenziven, bogat in izvrsten okus. Črna etiketa je najbolj cenjena med vsemi pršuti iberskega prašiča. Cena celega pršuta je okoli 500€. Cel pršut tehta 7-9 kg. Med proizvodi je tudi prednje pleče. Čas sušenja je tri leta. Izjemoma so v času krize suši štiri leta.

Rdeča oznaka (*De Bellota*) je naslednja po vrsti glede kakovosti. Za razliko od črne oznake, se z rdeča barva označuje pršute, ki so od križanih iberskih prašičev. Da je pršut označen z rdečo oznako, mora biti vsaj 50 % iberskega prašiča. Prašiči se prav tako hranijo z želodom in se prosto sprehajajo po dehezi.

Zelena oznaka (*Cebo De Campo*) je na pršutih od prašičev, ki so križanci, vsaj 50 % iberski, v pol-ekstenzivnih pogojih. Krmljeni so tako z želodom kot tudi z žitom in stročnicami. Prehrana prašičev popolnoma spremeni okus in lastnosti pršuta.

Belo oznako (*De Cebo*) nosi najmanj vreden pršut iberskega prašiča. Prav tako so to križanci z vsaj 50 % iberskega genotipa, a je prehrana sestavljena samo iz žit. Za razliko od drugih oznak, so ti prašiči rejeni intenzivno v zaprtih hlevih.

Za oznake (tudi črno oznako) ni nujno potrebno, da je ekološka vzreja. Prav tako za katerokoli oznako do mase 100 kg ni pomembno, kako poteka vzreja. Od 100 kg dalje pa je pomembno, ali je v načinu la Montanera. Prasitve potekajo v prasiliščih. Ko dosežejo težo 100 kg in niso na paši, ni vrednosti v ceni. Zato jih ob neugodnem obdobju pitajo tako počasi, da ne dosežejo 100 kg prezgodaj. Krmljenje z želodom pa vseeno ni tako enostavno, saj vedno poteka boj s pticami, ki prašičem jemljejo krmo. Ker so zaščitene, jim ne morejo nič. Lahko le s palicami stepejo čim več želoda, da pade na tla, da ga lahko dovolj zgodaj dobijo prašiči. Snega v teh pokrajinah pozimi načeloma ni. Če že pade, obstane le dva dni in skopni.

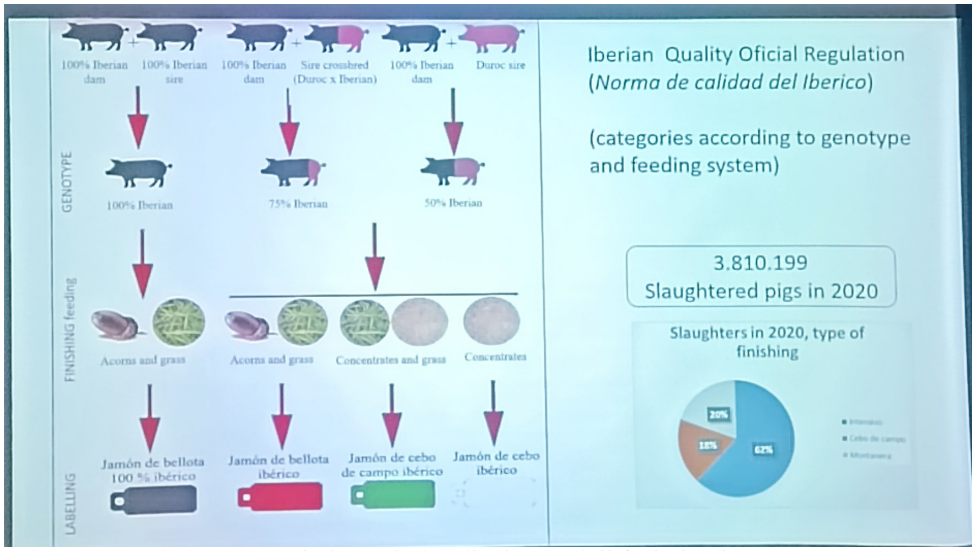

Slika 7: Oznake pršutov glede na genotip in način krmljenja v zadnji fazi pitanja

Hrastov ni potrebno saditi. Naravno se sami zasejejo, nato jih zaščitijo z mrežo, da jih živali ne ranijo v zgodnji rasti. Na drugih delih Španije ni toliko naravne zasaditve, tako da ponekod morajo zasaditi sami. Želoda pa ne smejo nabirati, da bi ga krmili uhlevljenim prašičem, saj morajo za pridobitev črne oznake *De Bellota 100 %* prašiči biti na paši. Deheza je del preteklosti in tradicije, ljudje se počutijo dolžne ohraniti obstoječe. Novih ne ustvarjajo. V gozdove tako ni dovoljeno posegati.

Domnevno lahko z genotipizacijo potrdijo oznako Black label (našli so informativne haplotipe gena MC1R), a metoda ni še uradna. Krmila, s katerimi krmijo prašiče, vsebujejo večjo količino oleinske kisline. Pasma iberskega prašiča je načeloma odporna, trdoživa, brez bolezni. Pujski dobijo železo. Lahko se pojavi bolezen rdečica, a poskušajo omejiti s cepljenjem. Cena za živega pujska, težkega 7 kg, je 40€.

Kastracijo opravijo do dopolnjenega 7. dneva starosti kirurško, domnevno veterinar z anestezijo. To lahko opravi tudi rejec. Izvajajo tudi imunokastracijo svinjk, da preprečijo morebitno parjenje z divjimi prašiči v času paše. Imajo dva načina imunokastracije. Pri prvem načinu uporabijo 4-5 doz cepiva. Prvi odmerek dobijo pujski pri sedmem dnevu starosti, drugega v 4. tednu starosti, tretjega pri 9. mesecih starosti. Obstaja še drugi protokol, pri katerem cepijo 10., 11. ali 12. mesec starosti 3 doze *Improvac vaccine*. Pri svinjah je ta metoda še v raziskovalni fazi od leta 2015. Pri merjascih pa od leta 2009 redna praksa. Preparat je enak za oba spola, le komercialno ime ima drugačno. Na farmi poročajo o spremembi apetita po drugi dozi cepiva imunokastracije, namreč živali več jedo (izvajajo poskuse).

Po uvodnem delu smo se odpravili na ogled pašnikov po cesti, ki je z vseh strani zelo dobro ograjena, da živali ščiti pred divjimi prašiči, plenilci in ljudmi. Proč od kmetije smo videli tudi drobnico in govedo.

Alentejano prašiči na kmetiji Casas da Faia, Portugalska

Slika 8: Prašiči na kmetiji Casas da Faia

Kmetija se nahaja severozahodno od Badajoza, na portugalski strani. Kmetija obsega 300 ha. Imajo rejo prašičev pasme alentejano in goveda, vzreja je zgolj ekstenzivna. Imajo okoli 400 prašičev, ki jih prirejajo za potrebe predelave in sušenja pršuta iz stegna kot tudi plečke. Mesa iz te kmetije domnevno ne izvažajo v Španijo. Pasma alentejano je značilna za to področje. Kmetija je čistopasemska, križanja ne prakticirajo. Imajo tudi okoli 120 iberskih prašičev, a so ločene na drugem pašniku. Pasma alentejano je manj plodna.

Tudi tukaj je želod pomembna krma po dopolnjeni 100 teži prašiča. Lastnik je povedal, da ima prašič, ko doseže 80 kg, podkožne maščobe okoli 10 cm. Padavine so v tem delu Portugalske precej redke, 368 L/m2 letno. Zato skrbijo za rezerve in zbirajo vodo v lagunah.

O prašičih pasme alentejano

Alentejano prašič je srednje velik, črno obarvan z redkimi črnimi, blond ali rdečkasti ščetinami. Ima dolgo tanko glavo in razmeroma majhna, tanka ušesa, trikotne oblike in rahlo nagnjena navzven. Telo ni preširoko in globoko, hrbet je srednje dolg in širok, rahlo usločen, noge so kratke in vitek, konča se z majhnimi tačkami z enakomerno črno pigmentiranimi parklji. So zelo energični.

Pri pitanci na paši smo opazili žičnat nosni obroček na rilcu, ki preprečuje ritje po zemlji (slika 9). Za nadzor celotne črede bi bilo naporno slediti vsem prašičem zaradi velikosti ograjenih pašnikov. V Sloveniji je uporaba teh nosnih obročkov prepovedana kot dobrobit živali.

Prašiči so na paši od 6. do 20 meseca starosti. Končna masa je tako maksimalno do 170 kg. Prašiče, ki smo jih ogledovali, je lastnik ocenil kot stare 8 mesecev. Kastracijo vseh merjascev na kmetiji opravi izključno veterinar pri starosti 2 mesecev. Ko opravi kastracijo, so na pašniku vse živali skupaj. Kastracija je opravljena zgolj kirurško.

Slika 9: Nosni obroči pri pitancih

Svinjke, ki niso za pleme morajo sterilizirati, saj so na pašniku z ostalimi živalmi, tudi divjimi prašiči. Tako na njih prakticirajo imunokastracijo, cepljene so trikrat v treh mesecih do dosega spolne zrelosti.

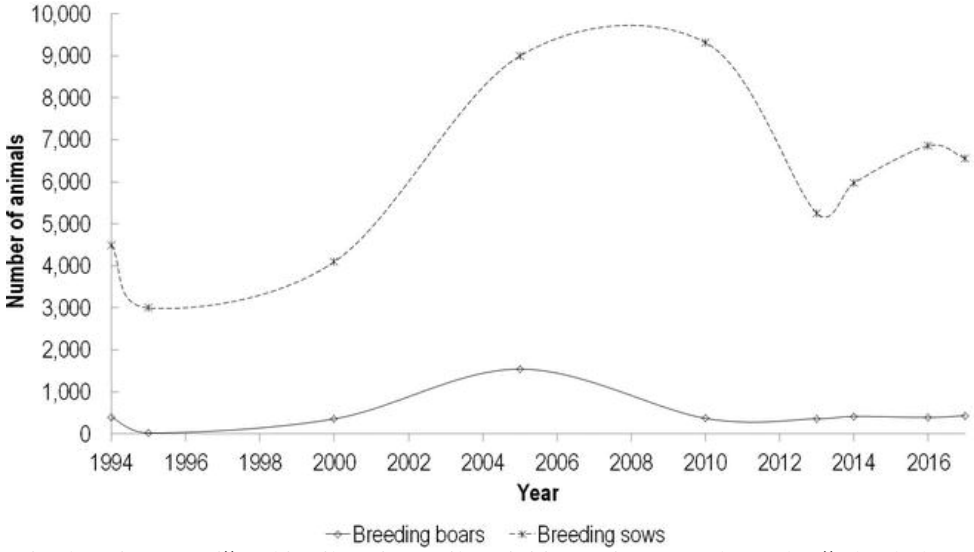

Slika 10: Popis alentejano prašičev, ki prikazuje število svinj in merjascev na leto od začetka do leta 2017 (Charneca in sod., 2019)

Prašiči so imeli v uhljih več ušesnih značk, ki se uporabljajo za vodenje porekla prašičev. Izvajajo tudi genotipizacijo za oba spola. Stalež pasme alentejano na celotnem Portugalskem naj bi sedaj bil 5000, za leto 2017 so Charneca in sod. (2019) navedli, da je bilo okoli 6500 plemenskih svinj in 500 merjascev. Po besedah lastnika prašičev ne aplicirajo železa, niti ne krajšajo repkov ali zob. Ko doseže prašič 80 kg, gre na pašo, na kateri je nato tri do štiri mesece, do dosega 170 kg.

Dokrmljevanja po besedah lastnika ni, krmijo se zgolj z želodom in travinjem. Kar pa ne velja za breje plemenske svinje in svinje s pujski, ki jih dokrmljujejo z žiti in stročnicami. Laktacija traja do dva meseca. Kmetija aktivno sodeluje pri krmnih poskusih. Tudi pujske pri starosti en mesec dodatno krmijo.

Slika 11: Preprosta postavitev prasitvenih šotorov in vrata z možnostjo dokrmljevanja pujskov

Plemenske svinje so pripuščene z merjascem z naravnim pripustom, osemenjevanja ne prakticirajo. Preračunano imajo enega merjasca na deset svinj, kontrolirani pripusti, da se izognejo parjenju v sorodstvu. Plemenske živali cepijo le za bolezni, ki so navadno prisotne.

Slika 12: Skupina svinj in merjasca za haremski pripust

Literatura

Charneca R., Martins J., Freitas A., Neves J., Nunes J., Paixim H., Bento P., Batorek-Lukač N. 2019. Alentejano pig. V: European Local Pig Breeds - Diversity and Performance. Čandek-Potokar M., Linan R.M.N. (ur.). London, IntechOpen, str. 13–36

Nieto R., García-Casco J., Lara L., Palma-Granados P., Izquierdo M., Hernandez F., Dieguez E., Duarte J.L., Batorek-Lukač N. 2019. Ibérico (Iberian) pig. V: European Local Pig Breeds - Diversity and Performance. Čandek-Potokar M., Linan R.M.N. (ur.). London, IntechOpen, str. 115–139